
IZGREDI CRNOGORSKE VOJSKE I CIVILA U BOSNI (1914-1915)

Milan Šćekić

The greatest part of the Montenegrin army was concentrated in Bosnia, together with the local Serbian and Muslim population and numerous refugees (mostly Serbs). The Montenegrin authorities were making great efforts to establish order in these areas, however, specific war circumstances did not always allow it. In such circumstances riots were hard to prevent. Riots of the army and civilian population occurred so frequently that the Montenegrin authorities managed to bring to justice only some of the rioters, whereas most of them went unpunished.

Crna Gora je objavila rat Austrougarskoj 6. avgusta 1914. godine. Uprkos nezavidnoj opremljenosti crnogorska vojska je tokom avgusta i septembra 1914. godine zauzela Budvu, Grbalj, Paštroviće, Petrovac, Spič, Čajniče, Foču, Goražde, Rogaticu i Kalinovik i došla na svega petnaestak kilometara od glavnog grada Bosne, Sarajeva.¹ Donoseći vijesti o borbama u Bosni cetinjski *Vjesnik* je pisao da su uspjesi crnogorske vojske dostojni „crnogorske ratne istorije“.² Nema sumnje da je ova konstatacija bila na mjestu. Uprkos lošoj opremljenosti borbeni

¹ *Vjesnik*, br. 60, 4. avgust 1914; br. 76, 5. septembar 1914, 1; Živko M. Andrijašević, Šerbo Rastoder, *Istorija Crne Gore*, Podgorica, 2006, 286-287.

² *Vjesnik*, br. 75, 1. septembar 1914, 1.

moral crnogorske vojske zaista je bio na visokom nivou. Ono što sasvim sigurno nije bilo na visokom nivou kod nekih crnogorskih vojnika jeste njihova disciplina. Nećemo pretjerati ako kažemo da je ona kod nemalog broja vojnika bila na katastrofalnom nivou. Crnogorske vojne i civilne vlasti ulagale su ogromne napore da u osvojenim krajevima sačuvaju od pljačke privatnu i državnu imovinu, i spasu živote i čast tamošnjeg stanovništva od izgređa nekih crnogorskih vojnika. Naravno, i dijelu nedisciplinovane vojske nametnu autoritet, ali im to nije uvijek lako polazilo za rukom. Uzroci tome, kako s pravom kaže Novica Rakočević, bili su različiti. Ali glavni su bili oni koji su se ticali organizacije crnogorske vojske i njene materijalno-tehničke nespremnosti.³

Crnogorske vlasti od samog početka ovog rata muku su mučile da prehrane i snabdiju neophodnom odjećom i obućom svoju oskudno odijevenu vojsku. U Čajniču gdje se nalazila intendantura Drinskog odreda već na samom početku rata nije bilo „ni zobi ni sijena za ishranu Odredne komore“. Zbog toga je veliki broj konja ostao bez hrane i nijesu bili u mogućnosti da vrše poslove. Komorska stanica je bila jako loše organizovana. Peći u toj varoši nijesu bile u stanju da za potrebe vojske prave 8.000 kilograma hljeba dnevno. Razlog je bio taj što nije bilo drva u dovoljnoj količini, a i to što je imalo bilo je nekvalitetno. Naime, korišćena su jelova drva za pečenje hljeba, umjesto bukovih, koja su imala „jače i trajnije dještvo“ od prvih, i kojih je u tom kraju bilo u dovoljnim količinama.⁴ Iz navedenog jasno

³ Novica Rakočević, *Crna Gora u Prvom svjetskom ratu 1914-1918*, Podgorica, 1997, 95.

⁴ Državni Arhiv Crne Gore (u daljem tekstu DACG), Oblasna uprava Čajniče (u daljem tekstu OUČ), 1914, fascikla (u daljem tekstu – f), 28, 268/1, kapetan Šaković, glavni intendant Drinskog odreda u Čajniču – Oblasnoj upravi Čajniče, 31. oktobar.

proizilazi da je crnogorska vojska već od prvih dana rata imala problema sa isporukom hljeba. Pritom je u Čajniču vladala nestašica soli (za razliku od Foče gdje je bilo u izobilju),⁵ u Rogatici nije bilo pića, šećera i kafe,⁶ a u Foči je vladala nestašica duvana.⁷ Vremenom će stanje postajati sve kritičnije. Decembra 1914. godine dio crnogorske vojske u Bosni sasvim sigurno je ostao bez ikakve prehrane.⁸ Stoga je donekle i razumljivo što su neki crnogorski vojnici pribjegavali raznim protivpravnim radnjama. Ali daleko od toga da se time smiju pravdati. Naprotiv. Ponašanje nekih vojnika na tom području bilo je za najoštriju osudu.

Na osvojenim područjima pored vojnih brzo su uspostavljene i civilne vlasti. Za održavanja reda u novooslobođenim krajevima u Foču je upućen jedan oficir sa 25 žandarma. U Čajniču je red trebalo da održava 12 žandarma, a isto toliko i u Goraždu.⁹

⁵ DACG, OUČ 1914, f-28, 276/1, V. Marković, zastupnik upravnika carinarnice u Čajniču – Oblasnoj upravi Čajniče, 29. oktobar.

⁶ DACG, OUČ 1914, f-27, 160/2, D. Vukotić, oblasni upravitelj u Čajniču – R. Popoviću, zastupniku ministra vojnog i ministru finansija i građevina, 13. oktobar.

⁷ DACG, OUČ 1914, f-27, 69/1, M. Dedović, upravnik državnih dobara – Oblasnoj upravi Goražde, 27. septembar. U državnom slagalištu u Foči nalazilo se nekih 50.000 kilograma duvana. Vojska i stanovništvo je tražilo da im se on ustupi, što za novac, što na trebovanje. (*Isto.*)

⁸ DACG, OUČ 1914, f-29, 512/1, sekretar N. Jovanović – kapetanu P. Maškoviću u Zaborku, 15. decembar.

⁹ DACG, OUČ 1914, f-27, 2/1, divizijar serdar J. Vukotić, komandant Sandžačke vojske – kapetanu Đ. Draškoviću, komandantu čete žandarmerije, 18. septembar; Dva dana nakon što je komandant Sandžačke vojske odredio koliki broj žandarma je neophodno uputiti u Foču, Čajniče i Goražde, komandant čete žandarmerije kapetan Đ. Drašković stigao je u Rogaticu sa 26 žandarma. Ti žandarmi su bili: Milorad Petrić, Miladin Jukić, Pantelija Kiraković, Aleksa Šćekić,

Ubrzo se ispostavilo da je ovaj broj žandarma bio isuviše mali za održavanje reda u samim varošima, a kamoli u cijelim kapetanijama. No, dok su crnogorske vlasti u ovim krajevima to uvidjele neki crnogorski vojnici su prilično ojadili kako imovinu muslimanskog i srpskog stanovništva u tim krajevima, tako i onu imovinu koja se nalazila u državnom vlasništvu. Samo kod oca i sina, Novice i Mijata Lakušića, pronađeno je: 6 košulja, 4 fanjele, 4 gaća, 5 peškira, 3 kabanice, 5 bluza, 1 kaput, 2 crevalja, 2 papuča, 2 kape, 1 britva brivaća, 1 brus za kosu, 1 nožice, 8 ožica, 1 nož, 1 pirun, 1 džak vojnički, 1 lencun i 1 bokolica za vodu.¹⁰ Neke pokradene stvari nađene su i kod vodnika Krsta Vlaktića i druga mu Milije Boljevića. Izgleda da se nije radilo o malom broju opljačkanih stvari. Osim duvana, koji je bio jako deficitaran, nijesmo uspjeli doznati koje su još stvari otuđili ovi vojnici. U svakom slučaju Vlaktić i Boljević su lišeni slobode i predati „Sudu da im sudi kao pljačkašima“.¹¹

Duro Beatović, Mitar Damjanović, Lazar Šupić, Milinko Nikolić, Golub Damjanović, Savo Stanković, Panto Pešukić, Radule Đurović, Radonja Damjanović, Zarija Prelević, Krsto Popović, Nikodin Babović, Vaso Vušurović, Đuro Lakušić, Nikola Todorović, Spasoje Marković, Rade Brajović, Radovan Perović, Radisav Mićković, Dušan Andrić, Vidak Koprivica i Đordije Pavličić. (DACG, OUČ 1914, f-27, 4a/1, kapetan Đ. Đurašković, komandant čete žandarmerije – Oblasnoj upravi Rogatica, 20. septembar.)

¹⁰ DACG, OUČ 1914, f-27, 91/1, poručnik S. Vojinović, šef oblasne žandarmerije u Čajniču – Oblasnoj upravi Čajniče, bez datuma. Lakušićima su ove stvari oduzete, a oni su zatvoreni. Mijat Lakušić se kao zatvorenik liječio u čajničkoj bolnici od 8. septembra 1914. godine. Dana 16. septembra 1914. upravnik bolnice izvjestio je Oblasnu upravu u Čajniču da je Mijat Lakušić pobjegao iz bolnice. (*Isto*; DACG, OUČ 1914, f-27, 139/1, Stavroulakis, upravnik bolnice u Čajniču – Oblasnoj upravi Čajniče, 16. septembar.)

¹¹ DACG, OUČ 1914, f-27, 100/1, komandir P. Martinović, šef štaba Sandžačke vojske – Oblasnoj upravi Čajniče, 6. septembar. Duvan koji je

Česta lišavanja slobode i naredbe da će se najstrožije kažnjavati svako kod koga se pronađe ukradena roba nije posebno uticala na neke crnogorske vojnike da prekinu s praksom provaljivanja u privatne i državne kuće.¹² Ovih se naredbi nijesu pridržavale ni žene koje su dolazile vojnicima u posjetu. Zbog pljački koje su vršile, ministar unutrašnjih djela Savo Vuletić je na prijedlog crnogorske Vrhovne komande izdao strogu naredbu da žene ne smiju nipošto dolaziti u posjete vojnicima. Umjesto njih neophodne stvari vojnicima bi nosili „stariji ljudi iz pojedinih kapetanija odnosno opština“.¹³

Napori vojnih i civilnih vlasti da spriječe pljačke i anarhične prilike u Bosni nijesu se mogli lako sprovesti u djelo, jer je crnogorska vojska bila neuporedivo brojnija od žandarma. Tako je, recimo, red u cijeloj fočanskoj kapetaniji održavalo svega 25 žandarma sa svojim starješinom, dok se vojsci Drinskog odreda koja je svakog dana dolazila u ovu varoš nije znalo broja. Posebno su nedisciplinovani i nevični redu bili Kuči. Ništa bolja nije bila ni vojna posada u Foči koja je brojala 60 ljudi. U svakom slučaju, 25 žandarma sa starješinom nijesu mogli spriječiti jedan dio vojnika da čine izgrede i pljačke. Čim bi pokušala žandarmerija da ih osujeti u tome skočilo bi da se bije sa jednim žandarmom po 20 naoružanih vojnika. Naravno, pri takvom odnosu snaga teško je bilo izgrednike lišiti slobode i izvesti pred lice pravde. Ali uprkos brojčanoj nadmoći vojske, žandarmi su braneći tuđu imovinu, ali i svoje živote, ranili u ovoj varoši 3 vojnika. Dok su u samoj varoši žandarmi koliko-toliko

pronađen dat je bolnici u Čajniču da ga podijeli ranjenicima i bolesnicima. (Isto.)

¹² DACG, OUC 1914, naredba Oblasne uprave u Čajniču, 15. septembar.

¹³ DACG, Ministarstvo unutrašnjih djela (u daljem tekstu MUD), 1914, Upravno odjeljenje (u daljem tekstu UO), f-152, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – divizijaru J. Vukotiću, komandantu Sandžačke vojske, 23. septembar.

spriječavali vojsku da čini nered, u selima to nije imao ko da uradi jer žandarmerije tamo uopšte nije bilo. Samim tim tamošnje stanovništvo bilo je prepušteno na milost i nemilost jednom dijelu nedisciplinovanih crnogorskih vojnika. Stoga je kapetan Mihailo Bajić mogao samo sa žaljenjem da konstatuje da se „po selima čuda čine“. Neka od tih čuda Bajić je saopštio vodećim ljudima Drinske oblasti u Goraždu. Naime, 1. oktobra 1914. godine dva vojnika su u selu Paunci, koje se nalazilo na sat vremena od Foče, napali na jednu muslimansku kuću i svu je opljačkali. Potom su ušli u još jednu kuću i htjeli da siluju neke dvije muslimanske djevojke, ali kako su iz nekih razloga u tome bili osujećeni, povelu su ih sa sobom. Na svu sreću ove djevojke su uspjele nekako pobjeći od razuzdanih crnogorskih vojnika. Da li su ovi vojnici namjerno za svoje žrtve odabrali muslimanski živalj i njihovu imovinu, teško je sa sigurnošću kazati. Ali ono što sa sigurnošću možemo reći je da ovakvim vojnicima nije bila mnogo svetija ni srpska imovina. Tako su neki od njih u noći između 30. septembra i 1. oktobra 1914. godine obili i „jedan dućan srpski“, koji se nalazio nedaleko od mosta na Drinu, neposrednoj blizini straže vojne posade u Foči. Iste noći neki vojnici iz Komansko-zagaračkog bataljona, koji su navodno došli radi nekog trebovanja u Foču, zapalili su kuću u kojoj su konačili. Na svu sreću žandarmerija je uspjela da lokalizuje požar. Inače najveći broj izgređa u ovom kraju činili su vojnici koji su dolazili „bajagi za primanje trebovanja i to obično za svakog konja po dva vojnika“. Kako bi se tome stalo na kraj, neophodno je bilo u komori uposliti umjesto crnogorskih vojnika mjesne Srbe i muhamedance, preseliti depo s hljebom u magacine koji su se nalazili s lijeve strane Drine „na ulasku u varoš blizu mosta“ i dodjeliti starješini žandarmerije 50 vojnika-regruta za održavanje reda. Dok se nešto po ovom pitanju ne uradi, kapetan Bajić je u svakom selu postavio po jednog seljaka za pandura i obrazovao patrole, ali kako su većina bili bez oružja

vojnici ih se nijesu ni malo plašili. U činjenju raznih zlodjela vojnicima je išlo na ruku to što je fočanska kapetanija bila jako velika.¹⁴ Pored vojnika brojne zloupotrebe u Foči činile su Uprava državnih dobara i Opštinska uprava, kao i brojni građani koji su krali i pljačkali stvari porodica koje su pobjegle sa tog područja usljed ratnih dešavanja. Ako bi crnogorske vlasti odlučile da izvedu pred lice pravde sve one građane koji su krali i pljačkali tuđu imovinu u Foči, u toj varoši nekažnjenih ne bi bilo. Zato je kapetan Bajić predlagao da se svim izgrednicima ostavi kratak rok da pokradene stvari vrate.¹⁵ Oblasna uprava u Goraždu nije djelila Bajićevo mišljenje. Svako ko se „i za najmanje“ okoristio tuđom imovinom odgovaraće krivično.¹⁶

No, čini se da ovakve naredbe nijesu pretjerano uzrujavale neke vojnike. I sam komandant Sandžačke vojske upozorio je Oblasnu upravu u Goraždu 8. oktobra 1914. godine da jedan znatan broj crnogorskih vojnika tumara u njegovoj pozadini, te da iste treba što prije pohvatati i njemu sprovesti.¹⁷ Nema sumnje da su ti vojnici u pozadini činili razne izgrede. Tako su brojne izbjeglice iz Bosne i Hercegovine koje su bježale u pravcu Crne Gore, neki crnogorski vojnici usput pljačkali, iznuđivali im novac, čak i strijeljali.¹⁸ S druge strane, iako je rat tek bio počeo mnogim vojnicima je svega bilo dosta, pa su se odlučivali na

¹⁴ DACG, OUČ 1914, f-27, 135a/3, kapetan M. Bajić iz Foče – Upravi Drinske oblasti u Goraždu, 2. oktobar.

¹⁵ DACG, OUČ 1914, f-27, 135a/1, kapetan M. Bajić iz Foče – Upravi Drinske oblasti u Goraždu, 25. septembar.

¹⁶ *Isto*, N. Jovanović, sekretar Oblasne uprave u Goraždu – kapetanu M. Bajiću, 27. septembar.

¹⁷ DACG, OUČ 1914, f-27, 154/1, divizijar J. Vukotić, komandant Sandžačke vojske – Oblasnoj upravi Goražde, 8. oktobar.

¹⁸ DACG, MUD 1914, UO, f-153, 4066/2, M. Ramadanović, oblasni upravitelj u Pljevljima – Ministarstvu unutrašnjih djela, 18. oktobar.

dezerterstvo. Samo iz Bjepoljske brigade na samom početku rata je dezertiralo dvadesetak vojnika Brzavskog, Bjelopoljskog i Bijedičko-peštorskog bataljona.¹⁹ Ogromna građa svjedoči da se mnogi vojnici koji su puštani na odsustvo nijesu vraćali na vrijeme u svoje jedinice, tako da su ih morali organi reda sprovesti natrag na front. No, dok su ovi vojnici svojim kućama znali činiti korisne stvari, dotle su neki njihovi saborci u pozadini fronta činili uglavnom one negativne. Omiljeno mjesto nedisciplinovanim vojnicima za vršenje raznih nepočinstva bile su varoši. U Čajniču, baš kao i u ostalim bosanskim varošima, organi reda nijesu bili u stranju da spriječe nasilja i pljačke nemalog broja crnogorskih vojnika. To je bio razlog da opštinska vlast u tom mjestu zatraži od kapetanskih vlasti da im uputi kao pomoć još 10 pandura i 2 žandarma. U ovom mjestu, tvrdile su opštinske vlasti, nije se moglo živjeti od vojske koja je i danju i noću harala, krala, otimala, tukla narod i silovala žene, kako Srpkinja tako i muslimanke.²⁰ Da je ovakvim Crnogorcima bilo svejedno kome zlo čine svjedoči i to, da su tri crnogorska vojnika u

¹⁹ Iz Brzavskog bataljona odlučili su se na dezerterstvo: Đoko Bugarin (V četa), Mitar Bubanja (II četa), Golub Femić (I četa), Miloš Nedović (IV četa) i Bogdan Ćorović (III četa), koje su crnogorske vlasti zatekle u Šahovićima bez ikakvih dozvola za dolazak, te Milosav Ćorović, Obrad Šćekić, Mijajlo Šćekić, Perko Nedović, Obrad Nedović, Novak Bubanja, Radomir Korac i Radoje Bugarin. Iz Bjelopoljskog bataljona to su učinili: Ilija Kovačević, Spasoje Andrić, Ljubomir Sošić i Gavro Sošić; iz Bijedičko-peštorskog: Lazar Bjelopavlić i Vuko Šiljak. Svi su ponovo vraćeni na front, osim Novaka Bubanje koji je pobjegao straži. (DACG, OUČ 1914, f-27, 142, D. Jovović, zastupnik oblasnog upravitelja u Bijelom Polju – Oblasnoj upravi Čajniče, 15. septembar; DACG, OUČ 1914, f-28, 291/5, kapetan S. Memedović iz Šahovića – divizijaru J. Vukotiću, komandantu Sandžačke vojske, 21. avgust.)

²⁰ DACG, OUČ 1914, f-28, 266/1, G. Mićović, predsjednik Opštine Čajniče – kapetaniji Čajniče, 27. oktobar.

društvu jedne Crnogorke, koja se tu nipošto nije smjela naći, ukrali u selu Glamčeviću konja vranca nekom Nikoli Obradoviću i otišli u pravcu Pljevalja.²¹ Zbog nasilničkog ponašanja crnogorske vojske u Čajniču komandant Sandžačke vojske, divizijar Janko Vukotić, izdao je naređenje komandantima jedinica da se vojska bez potrebe i bez dozvola nikako ne pušta u tu varoš. U suprotnom žandarmeriji su bile odriješene ruke da ubije na licu mjesta svakog onog vojnika koji se uhvati u vršenju pljačke.²² No, dio crnogorskih vojnika neće zbog toga ustuknuti. Oni su se ovakvih naredbi siti naslušali. Nažalost i nastavili da se razudano ponašaju.

U Foči su se do te mjere razudano ponašali da je čitava varoš ličila na jednu veliku razvalinu, a crnogorski vojnici na prave varvare. Kapetan Bajić se žalio Oblasnoj upravi u Čajniču da crnogorski vojnici u velikom broju dolaze u Foču i da „bez razlike, srpsko ili tursko prifatno ili državno, razvaljuju, cijepaju, ono što mogu nose a ono što ne mogu gaze nogama i razbacuju po ulicama, jagme srpske žene starice, a deca koja su ostala u varoši da čuvaju ono malo imovine plaču i kukaju tuku se u prsi, braneći od pljačkanja svoju krvavu sopstvenu imovinu, a vojnici ih nemilosno biju – tuku kundacima, ćeraju, noseći sve ono što se može ponijet. Sve muško i žensko mlađe izbeglo je iz varoši, ali da je znalo što će biti ne bi je napuštalo.“ Organi reda koliko su mogli branili su imovinu i puškarali se s nedisciplinovanim vojnicima, ali nijesu bili u stanju da obezbijede imovinu i sigurnost tamošnjem stanovništvu.²³ Oblasna uprava u Čajniču

²¹ DACG, OUČ 1914, f-28, 291/9, N. Obradović iz sela Glamčević (opština Batovo) – Opštinskoj upravi u Čajniču, 27. septembar.

²² DACG, OUČ 1914, f-28, 291/2, kapetan Đ. Vukotić, komandant mjesta u Čajniču – Oblasnoj upravi Čajniče, 23. avgust.

²³ DACG, OUČ 1914, f-28, 220/1, kapetan M. Bajić iz Foče – Oblasnoj upravi Čajniče, 18. oktobar.

izrazila je žaljene zbog nemilih dešavanja u Foči, ali su saopštili kapetanu Bajiću da se obratio na pogrešnu adresu. Prava adresa za ovaj problem bio je komandant Drinske vojske, divizijar Mitar Martinović.²⁴ No, Bajić nije bio mišljenja da se obratio na pogrešnu adresu. On se istog onog dana kada se dogodila velika pljačka u Foči (18. oktobra 1914. godine) obratio Komandi Drinske vojske i oni su mu poslali četu regruta kao pomoć da uspostavi red.²⁵ Ali čim je red uspostavljen, brojne familije tražile su pomoć u hrani ali i da komisija konstatuje sve štete koje su počinili crnogorski vojnici. Zato već nije bila nadležna Komanda Drinske vojske, već Oblasna upravu u Čajniču.²⁶ Nemavši kud iz Oblasne uprave u Čajniču su javili da se sve opljačkane familije upute u Pljevlja, gdje će dobiti neku pomoć. Što se tiče utvrđivanja počinjenih šteta, odgovor je glasio da je to nemoguće učiniti pošto je ta oblast „skoro neutralizovana“, ali u nekoj perspektivi ojađene familije biće već nekako obeštećene.²⁷

Da se ovakve stvari više ne bi dešavale komandant Sandžačke vojske izdao je novu naredbu u kojoj je ovog puta zaprijetio da će svi izgređnici ubuduće odgovarati pred sudom Drinske oblasti, a oni koji imaju vojni čin pred sudom Sandžačke vojske. Inače oba Suda nalazila su se u Čajniču i sudila su po strogim vojnim zakonima. Ova naredba bila je pomalo smušena. Vukotić je kazao da neće biti nikakvih sukoba po pitanju nadležstva ova

²⁴ *Isto*, Oblasna uprava Čajniče – kapetaniji Foča, 20. oktobar.

²⁵ DACG, OUČ 1914, f-28, 220/4, kapetan M. Bajić iz Foče – Oblasnoj upravi Čajniče, 22. oktobar.

²⁶ DACG, OUČ 1914, f-28, 220/5, kapetan M. Bajić iz Foče – Oblasnoj upravi Čajniče, 22. oktobar.

²⁷ *Isto*, Oblasna uprava Čajniče – kapetaniji Foča, 23. oktobar; U Čelebiću se nalazile 22 familije koje su izbjegle iz Foče ispred nedisciplinovane crnogorske vojske. (DACG, OUČ 1914, f-28, 237/1, kapetan M. Božović iz Čelebića – Oblasnoj upravi Čajniče, 25. oktobar.)

dva Suda, jer je on sve utanačio sa njihovim predsjednicima. Ali ako bi vojnik učinio neko krivično djelo, stajalo je u ovoj naredbi, neophodno je bilo najprije izvjestiti komandu Sandžačke vojske. Stoga nam se čini da je Vukotić bio taj koji je odlučivao, vjerovatno u zavisnosti od težine krivičnog djela, kom će Sudu izgrednik ili više njih biti predati.²⁸

Taman kada se činilo da će se stvari dovesti u red, početkom novembra 1914. godine stigla je na Metaljku Zetska brigada na čelu sa komandantom Vuksanovićem. Šef žandarmerijskog odjeljenja na Metaljci smjestio je vojsku da prenoći u mjesnoj kasarni, krčmama i u mnogim kućama u kojima nije stanovao niko. On se potrudio da u svakoj kući vojnicima bude naložena vatra, a područni vojnici donijeli su kolegama iz Zetske brigade drva kako bi se cijelu noć mogli grijati. Jedino što je tražio od njihovog komandanta je da utiče na vojsku da ne čini pljačke i druge nereda. Nažalost, desilo se ono od čega je strahovao šef žandarmerije na Metaljci. Vojska Zetske brigade se oglušila na upozorenja svoga komandanta i upustila se u pljačke kuća i krčmi. Komandant Zetske brigade i oficiri pokušavali su da uspostave red, ali sve je bilo uzalud. Jedino što je šef žandarmerije na Metaljci sa svojih 5 žandara uspio da spase od nedisciplinovanih vojnika Zetske brigade bila je kancelarija, telefon i državni magacin u koji je bila smještena roba. Taman kada je pomislio da zatraži da mu se iz Čajniča pošalje vojna pomoć, komandant Brigade naredio je vojsci pokret u pravcu Boljanića. U gotovo svakoj kući vojnici Zetske brigade izazvali su požar. Na svu sreću mjesni žandarmi i vojnici uspjeli su ih ugasiti, ali postojala je opasnost da će se požari ponovo pojaviti jer su kuće bile „od slabog materijala“. U krčmi nekog Vasa Ostojića vojnici Zetske brigade ukrali su i upropastili četiri

²⁸ DACG, OUČ 1914, f-28, 221/1, divizijar J. Vukotić, komandant Sandžačke vojske – Oblasnoj upravi Čajniče, 22. oktobar.

čebeta, 30 kilograma svinjskog mesa, 1 novi ćilim, 4 lencuna, dva astala i tri stolice. Ukupna šteta procijenjena je na 115 perpera. Šteta iste visine učinjena je i u krčmi nekog Sava Bavčića, s tim što je ovom stradala sljedeća imovina: 2 jorgana, 1 ćilim, 2 pari novih cipela, 1 ovca (zaklana), 2 nova jastuka, 10 pivskih čaša, 6 tovara sijena i 5 kokošaka. Najbolje je prošla neka Zorka Cvijović čija je šteta iznosila 8 perpera, tj. dva tovara sijena. U mjesnoj kasarni upropašćeno je „nekoliko kreveta slamnjača i kušina“. Da li su i kakve sankcije snosili vojnici Zetske brigade zbog ovih izgreda nijesmo uspjeli doznati. U svakom slučaju komandant Drinskog odreda upozant je sa ovim slučajem.²⁹ Ono što je bilo sasvim sigurno je to, da su tih dana predati bili Sudu radi pljački neki Ljubo Đajić i Risto Dragović.³⁰ Njih dvojica su pljačkali državnu imovinu iz raznih dućana u Foči (uglavnom muslimanskih), a opljačkanu robu nosili su kućama, prodavali je i „davali pojedinim oficirima i činovnicima koji su bili u Foči“.³¹

Zbog izgreda koje su počinili u Goraždu su se u zatvoru nalazili sljedeći vojnici: Mašan Aleksić, Đuro Jovanović, Lazar Jeftić, Obrad Kaljević i Milutin Kremanović. Pomenuti vojnici bili su iz Uskočkog bataljona, a kaznio ih je brigadir Uroš Đukić zbog pljačke. S njima su zatvorske dane provodili još i: Spasoje Krkelić iz Bratonožićkog bataljona (kažnjen od strane brigadira Nastasa Ivanovića zbog svađe na 15 dana zatvora), Mile i Gavro Vukićević iz Kraljskog bataljona (kažnjeni od strane brigadira

²⁹ DACG, OUČ 1914, f-28, 366/1, kapetan A. Radović, šef žandarmerijskog odjeljenja na Metaljci – M. Ramadanoviću, oblasnom upravitelju u Čajniču, 15. novembar.

³⁰ DACG, OUČ 1914, f-28, 390/1, kapetan M. Bajić iz Foče – Oblasnoj upravi Čajniče, 15. novembar.

³¹ DACG, OUČ 1914, f-29, 521/1, kapetan M. Bajić iz Foče – Upravi Drinske oblasti, 15. decembar.

Uroša Đukića jer nijesu prisustvovali bataljonskoj prozivci), Milosav i Milovan Borović iz Bobovskog bataljona i Ivan Radović iz Bjelopoljskog bataljona (ovaj trojac je uhvaćen u Pljevljima bez ikakvih dozvola nadležnih da tu borave), Boško Jelavić (možda i Jelagić) i Novica Dučinić (možda i Vučinić ili Kučinić) iz Prošćensko-baričkog bataljona (prvi zbog nasrtanja na kuću jednog muslimana, drugi zbog toga što je lovio ribu).³²

Dio crnogorske vojske u Bosni je pokazivo do te mjere samovoljno ponašanje da je odbijao da se povinuje naredbi svojih komandanata. Tako je divizijar Janko Vukotić oktobra 1914. godine naredio područnoj mu vojsci da dođe na položaje Jabuka i Hranjen planina, ali umjesto da ga poslušaju, crnogorski vojnici su samovoljno prelazili preko Drine. Da se ovakve stvari ne bi više ponavljale Vukotić je naredio Upravi Drinske oblasti, da postave straže na 1-2 kilometra od varoši, kako bi primorali vojsku da se vrati nazad. Ko se usprotivi od vojnika toj naredbi imao je biti ubijen.³³ Pomoć od Uprave Drinske oblasti tražio je i kapetan Bajić iz Foče. On se žalio da svakog dana vojnici Drinskog odreda dolaze u Foču kako bi vršili pljačke. Kao rješenje predlagao je da se vojnicima ne dozvoljava da napuštaju svoje jedinice, a oni koji bi dolazili u tu varoš poslom morali

³² DACG, Oblasna uprava Goražde (u daljem tekstu OUG), 1914-1915, f-7, 20/7, kapetan S. Šiljak – Oblasnoj upravi Goražde, 22. septembar 1914; Od civila u Goraždu nalazili su se u zatvoru: Jovo Damjanović (zbog nekog falsifikata), Bogdan Tanasković i Vaso Petrović (zbog sumnje da su pljačkaši), Šaban Relja iz Vitkovića (zbog pronađenog oružja), Smajo Živojević iz Sijerčića (zbog pjančenja) i Ana Andrić (osumnjičena jer je bila žena rezervnog austrijskog vojnika Antona Andrića). (*Isto*; DACG, OUG 1914-1915, f-7, 20/3, sekretar N. Jovanović – D. Vukotiću, oblasnom upravitelju u Goraždu, 24. septembar 1914.)

³³ DACG, OUG 1914-1915, f-7, 227/1, 227/2, divizijar J. Vukotić, komandant Sandžačke vojske – upravitelju Drinske oblasti, 9. oktobar 1914.

bi imati sa sobom dozvole.³⁴ Ovakvih prijedloga je bilo i ranije, ali očito da se nijesu mogli sprovesti u djelo. U svakom slučaju, i nakon ovog vapaja kapetana Bajića primjetno je da se mnogi vojnici ponašaju prilično razuzdano. Decembra 1914. godine vojnici Komansko-zagaračkog bataljona, koji su napustili položaje, u selu Biokovu (blizu Foče) opljačkali su imovinu srpskog i muslimanskog življa, a kuću Srbina Gliša Radovića zapalili.³⁵ Od krađa nije bila pošteđena ni kancelarija kapetanije u Foči iz koje je ukraden u noći između 21. i 22. decembra 1914. godine jedan veliki fabrički ćilim koji je vrijedio 500 kruna.³⁶ S druge strane, u Čajniču vlasti nijesu mogle lako ući u trag pljačkašima koji su u nekoliko navrata obijali dućane. Prilikom kontrole koja je vršena u ovoj varoši 11. januara 1915. godine ustanovljeno je da je opljačkan dućan Salka Sultanovića i i kuća dr Muhsa iz kojih je gotovo sve ponijeto. Pored dućana na meti lopova nalazile su se napuštene kuće iz kojih su odnošene grede,³⁷ kao i pokućstvo iz stanova bivših austrougarskih službenika.³⁸ Šta je bilo sve u kućama nekadašnjih austrougarskih službenika lokalne vlasti u Čajniču nijesu znale. Ono što su sigurno znale je da je svaka kuća bivših austrougarskih činovnika imala: krevete, posteljinu, rublje i kuhinjsko suđe.³⁹

³⁴ DACG, OUG 1914-1915, f-7, 70/1, kapetan M. Bajić iz Foče – Upravi Drinske oblasti, 25. oktobar 1914.

³⁵ DACG, OUČ 1914, f-29, 479/1, kapetan M. Bajić iz Foče – Oblasnoj upravi Čajniče, bez datuma.

³⁶ DACG, OUČ 1914, f-29, 558/1, kapetan M. Bajić iz Foče – Oblasnoj upravi Čajniče, 23. decembar.

³⁷ DACG, OUČ 1915, f-30, 25/1, I. Mijušković, upravnik Carinarnice u Čajniču – Oblasnoj upravi Čajniče, 13. januar.

³⁸ DACG, OUČ 1915, f-30, 65/1, M. Ramadanović, oblasni upravitelj u Čajniču – Opštini Čajniče, 13. februar.

³⁹ *Isto*, S. Davidović, predsjednik Opštine Čajniče – Oblasnoj upravi Čajniče, 19. februar.

Ovakvom stanju u Bosni pogodovalo je to što su se vojne i civilne vlasti nalazile u stalnom sukobu. Nekada su oni bili ozbiljni do te mjere da su potpuno paralisali saradnju, dok su sitna trvenja postala svakodnevnicom.⁴⁰ No, to ne znači da su se vojnici i civili uvijek mogli okoristiti čineći razna nedjela. Tako je šef žandarmerije na Metaljci, kapetan Andrija Radović, od raznih lica (uglavnom vojnika) oduzeo izvjesnu količinu opljačkane vojničke robe.⁴¹ Kod crnogorskih vojnika između ostalih stvari nađeno je: „nekoliko nečistog rublja, ženskih haljina, starog posuđa (sahana, mlinaca itd), kao i nekoliko ćilimova.“ Kako su te stvari zauzimale cijelu jednu sobu u Opštini Čajniče, a nijesu se mogle upotrijebiti za vojsku, oblasni upravitelj u tom mjestu predlagao je komandantu Sandžačke vojske da se rasproda u korist mjesne sirotinje. Jedino što nije bilo po njegovom mišljenju za prodaju su ćilimi, koji su se mogli koristiti u raznim nadležstvima.⁴² Od rasprodaje opljačkanih stvari koje su se nalazile pri kapetnji u Foči inkasirano je 1838,20 perpera (ukupna svota izosila je 1843,20 ali je 5 perpera dato telalu). Ova sredstva su predata Opštini Foča, a ona ih je imala podijeliti sirotinji. I ranije je od nekih pljački Opština Foča putem prodaje robe dobijala sredstva za pomoć najugroženijim kategorijama stanovništva.⁴³

⁴⁰ DACG, OUČ 1915, f-30, 53/1, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – Oblasnoj upravi Čajniče, 21. januar.

⁴¹ DACG, OUČ 1915, f-30, 80, sekretar N. Jovanović – P. Martinoviću, šefu štaba Sandžačke vojske, 10. novembar 1914.

⁴² DACG, OUČ 1915, f-30, 80/5, M. Ramadanović, oblasni upravitelj u Čajniču – divizijaru serdaru J. Vukotiću, komandantu Sandžačke vojske, 20. februar.

⁴³ DACG, OUČ 1915, f-30, 114, M. Ramadanović, oblasni upravitelj u Čajniču – divizijaru serdaru J. Vukotiću, komandantu Sandžačke vojske, 18. mart.

No, da se nije samo putem pljačke i krađa protivpravno prisvajala tuđa imovina, dokaz je slučaj iz Pljevalja, gdje je jedan crnogorski vojnik 20. marta 1915. godine na prevaru od nekog komordžije uzeo dobrog tovarnog konja („alatast niz čelo brnjast“) i sa njim negdje umakao.⁴⁴ Krajem februara 1915. godine ukraden je konj dorat iz vojno-telegrafске štale u Čajniču,⁴⁵ a avgusta mjeseca te godine iz komore je odveden u nepoznatom pravcu konj nekog Neđeljka Vrane iz Čelebića.⁴⁶ Inače krađe konja i kobila bile su česta pojava, kako u Bosni tako i u krajevima koje je Crna Gora oslobodila u ratovima 1912-1913. godine, a kojima je često prolazila vojska.⁴⁷ No, da

⁴⁴ DACG, OUČ 1915, f-30, 127/1, T. Milošević, zastupnik Oblasnog upravitelja u Pljevljima – Oblasna uprava Čajniče, 20. mart.

⁴⁵ DACG, OUČ 1915, f-30, 142/1, P. Marković, zastupnik upravitelja vojnog telegrafa u Čajniču – Upravi Drinske oblasti u Čajniču, 28. mart; Jedan konj koji je pripadao vojno-telegrafskoj stanici u Pljevljima ukraden je „sa paše na Boljanićima“. Isti je bio star 10 godina. Dlaka mu je bila bijela. Drugih obilježja nije imao. Pronađen je. (DACG, OUČ 1915, f-31, 414/1, D. Vukotić, oblasni upravitelj u Pljevljima – Oblasnoj upravi Čajniče.)

⁴⁶ DACG, OUČ 1915, f-31, 347/1, pisar P. Pejović iz Foče – Oblasnoj upravi Čajniče, 12. avgust. Ovaj konj je bio „srednjeg rasta star četiri godine doratast pastuh“. (*Isto.*)

⁴⁷ U Vranešu je 23. jula 1915. godine ukraden konj Krstu Saviću iz Čelebića. Njegov konj je bio „doratast velikog rasta star oko 6 godina. Na prvoj lijevoj nozi ploča mu je mimoišla kopito.“ U Baricama (Bijelo Polje) je u noći između 12. i 13. juna 1915. godine ukraden „konj srednjeg rasta star dvije godine vran ošišanog repa i grive“. Bez konja je ostao i jedan Srbin iz Bosne, Jovo Pandurević, čiji je konj bio u crnogorskoj komori. Ovaj konj je bio „vrane dlake star 4 godine, u jedno oko ćorav i pastuha“. Nepoznati lopovi ukrali su kobilu nekom Đuru Jelovcu iz Višljevice (opština Meljačka). Kobila je bila stara 4 i po godine „rasta srednjeg alatata. Na čelu ćetast u dvije zadnje i jednu prvu nogu putonogasta i repa ošišanog“. Jedna državna kobila bila

nijesu samo konji bili na meti lopova svjedoči i jedan slučaj, istina, ne iz Bosne već iz Ravne Rijeke kod Bijelog Polja, gdje su nepoznati počinioci provalili u kuću muslimana Amina Adžibulića i ukrali mu 2 vola i 1 kravu.⁴⁸ Ali ne znači da su uvijek krađe bile djelo vojnika, jer je njih vrlo često činilo i civilno stanovništvo. Tako je recimo iz gorepomenute Ravne Rijeke nepoznati lupež ukrao konja nekom Ristu Vlahoviću iz Pribilovića.⁴⁹ Zbog počinjenih krađa u Istražnom zatvoru u Pljevljima nalazio se i neki Jovan Stanković iz Bosne. Isti je uspio pobjeći odatle, a prema saznanjima suda u Pljevljima on se nalazio negdje u okolini Foče.⁵⁰ Inače kod seljaka u Foči se nalazio veliki broj opljačkanih stvari. Tamošnje vlasti nijesu znale kako s tim problemom da izađu na kraj.⁵¹

je ukradena u Mojkovcu od Vučka Kljajića. Inače ona mu je „bila data kao škart na poslužje. Kobila je bila žuto doratasta dosta mala na jednom uvu ima bradavica a ista je bila bez ikakve opreme.“ Iz državne štale u Mojkovcu ukradeni su u noći između 18. i 19. septembra 1915. godine „jedan konj doratast sa samarom a drugi je kobila vrana takođe sa samarom“. (DACG, OUČ 1915, f-31, 257, 306, 335, 391, 392, 393)

⁴⁸ DACG, OUČ 1915, f-31, 381/1, T. Milošević, administrator bjelopoljske oblasti – Oblasnoj upravi Čajniče, bez datuma.

⁴⁹ DACG, OUČ 1915, f-31, 408, T. Milošević, administrator bjelopoljske oblasti – Oblasnoj upravi Čajniče, bez datuma.

⁵⁰ DACG, OUČ 1915, f-30, 167/1, O. Selmanović, isljedni sudija u Pljevljima – Oblasnoj upravi u Čajniču, bez datuma; Zbog krađa je bio optužen i neki Arif Alijah Mirko, koji je primio islam a zvao se nekada Milosav Kadić. Radilo se o pijanici „stasa srednjeg očiju zelenih zašućenih stalno znak alkoholičara“. Na njemu je bila „obična kapa pantalone bijele uprljane bluza zelena vojnička austrijska govori bosanskim narečjem nekuda je umakao“. Njega je za krađe optuživalo više ljudi. (DACG, OUČ 1915, f-30, 175/1, pisar M. Raičević iz Bijelog Polja – Oblasnoj upravi Čajniče, bez datuma.)

⁵¹ DACG, OUČ 1915, f-31, 255/1, V. Marković, v. d. upravnika carinarnice

Pored pljački, krađa i raznih drugih izgreda, crnogorske vlasti u Bosni su se često susretale sa problemom da ljudi koji su bili zaduženi da rade u pozadini bježe sa poslova. Ove poslove su pored crnogorskih vojnika obavljali bosanski Srbi i muslimani, austrougarski zarobljenici i drugi. Decembra mjeseca 1914. godine komandir haubičke baterije, kapetan Vukašin Milosavljević žalio se da su mu u periodu od 20-23. novembra 1914. godine, prevozeći topove od Foče do Čajniča pobjegli sljedeći volujari: Jeremija Vuković, Vasilije Vuković, Bećir Bartak, Risto Simović, Milovan Vilović, Tomo Simović, Todor Drakula, Đuro Simović, Asan Fazlić i Manojlo Radović, svi iz Slatine kod Foče, te Ibro Ramo i Juko Asković iz sela Jošanice, takođe kod Foče.⁵² Početkom oktobra te godine iz 5. brdskog bataljona pobjeglo je 4 konjovođa sa jednim tovarnim konjem. No, mi imamo podatke za samo njih trojicu, a to su: Mile Drobnjak iz pljevaljskog okruga, Pajo Bogdanović iz Prijepolja i Savo Ljuljić (možda i Ljunjić) iz Divljaka, okrug prijepoljski.⁵³ Tih su dana pobjegli iz 4. brdske debanž baterije komordžije: Mujo Kamenica, Vidak Popović i Abit Torlak, svi iz Goražda,⁵⁴ dok su iz Kolašinske

u Foči – Oblasnoj upravi Čajniče, 17. jun. Oblasna uprava u Čajniču im je predložila da se u Foči i njenoj okolini objavi, da se sve stvari koje su putem pljačke završile u rukama tamošnjih žitelja moraju prijaviti vlastima. Ako bi se kod nekog našle opljačkane stvari odgovarao bi za utaju. Oni koji bi donijeli takve stvari, vlasti u Foči su bile u obavezne da ih „popišu i smjeste sve na jedno mjesto“. (*Isto*, Oblasna uprava Čajniče – carinarnici u Foči, 18. jun.)

⁵² DACG, OUČ 1914, f-29, 468/1, brigadir M. Božović – Oblasnoj upravi Čajniče, bez datuma.

⁵³ DACG, OUG 1914-1915, f-7, 27/8, divizijar M. Martinović, komandant Drinskog odreda – Oblasnoj upravi Čajniče, 2. oktobar 1914.

⁵⁴ DACG, OUG 1914-1915, f-7, 27/5, brigadir M. Božović, komandant Divizije – Oblasnoj upravi Goražde, 4. oktobar 1914.

brigade juna 1915. godine to učinili komordžije: Nikola, Vasika i Spasoje Vučinić, Danilo Lolov Lazović i Miloš J. Jojić.⁵⁵ Sigurno da je jedno od masovnijih bježanja komordžija zabilježeno u periodu od 22-25. marta 1915. godine, kada su komorsku stanicu u Pljevljima napustila čak 44 Bosanca.⁵⁶ Najveći broj onih koji su napustili pozadinske poslove bili su uglavnom iz krajeva koje je crnogorska vojska zauzela u ovom ratu. No, slučajevi dezerterstva, nevraćanja sa odsustva u predviđenom roku, neposlušnosti prema starješinama i razni drugi vidovi nediscipline nijesu bili strani ni mnogim vojnicima iz starih krajeva Crne Gore, o čemu svjedoči nemala arhivska građa i literatura.

⁵⁵ DACG, OUČ 1915, f-31, 266/1, brigadir M. Božović – Oblasnoj upravi Čajniče, 25. jun; Da obavljaju poslove u komori bili su određeni i muslimani Mumit Softić i Nazif Kordić. Oni su trebali da zamijene dvojicu komordžija koji su radili pri komandi haubičke baterije na Drini, ali su pobjegli sa Gotovuše u noći između 23. i 24. jula 1915. godine. (DACG, OUČ 1915, f-31, 315/1, sekretar Cemović, zastupnik oblasnog upravitelja u Pljevljima – Oblasnoj upravi Čajniče, 26. jul.)

⁵⁶ DACG, OUČ 1915, f-30, 139/1, telegram iz Pljevalja (usljed oštećenosti dokumenta ne vidi se ko ga je uputio) – Oblasnoj upravi Čajniče, 25. mart; U noći između 3. i 4. jula 1915. godine pobjegao je u nepoznatom pravcu Danilo Kulić, komordžija pri 3. regrutskom bataljonu. Sa sobom je poveo i jednog konja. Radilo se o mladiću od 20 godina. Bio je „rasta srednjeg, lica duguljastog-crnomanjastog, očiju zelenih; od odijela ima austrijsku vojničku bluzu, crnogorsku kapu, bosanske gaće i tozluke“. Iz 7. poljske debanž baterije pobjegli su: komordžija Ilija Nikolić iz opštine Đakovići, kapetanija čajnička, Jašar Cmailović iz opštine meljačke, kapetanija čehotinska, oblast pljevaljska, Ilija Bajković, opština meljačka i Risto Crnogorac, opština slatinska, kapetanija fočanska. (DACG, OUČ 1915, f-31, 336, ne vidi se pošiljalac usljed oštećenosti dokumenta – Oblasnoj upravi Čajniče, 12. jul; DACG, OUČ 1915, f-31, 418, kapetan Hadži Ilić – komandi Sandžačke vojske, 8. oktobar.)

Nema sumnje da su izgredima od stane crnogorske vojske na ovom području doprinosila i česta oslobađanja vojnika od obaveza na frontu, što je bila isključiva nadležnost ministra vojnog, a nikako crnogorskih oficira, koji su vojnike mogli pustiti jedino na odsustvo od nekoliko dana.⁵⁷ Ali kako se dešavalo suprotno, nije bio ni malo rijedak slučaj da se u pozadini fronta dešavaju česte krađe za koje nije bilo lako utvrditi ko ih je počinio. Tako su nekoj trojici kradljivaca na Tari crnogorski stražari oduzeli u noći između 20. i 21. maja 1915. godine troje goveda (dva vola i jednu kravu), ali lupeže nijesu uspjeli uhvatiti jer su umakli. Nije se znalo gdje su ova goveda ukradena, ali se pretpostavljalo da su dovedena negdje sa područja Bosne, pa je o svemu obaviještena Oblasna uprava Čajniče.⁵⁸ Od ove Oblasne uprave je tražena pomoć u lišavanju slobode učitelja Goluba Marijanovića (ukoliko se tamo pojavi), radi nekih krivičnih djela koje je počinio. Inače imenovanom je pošlo za rukom da umakne crnogorskim vlastima u Zatonu kod Bijelog Polja.⁵⁹ Koja je krivična djela počinio učitelj Marijanović nijesmo uspjeli doznati, ali zato jesmo da je od prodaje neke robe koja je opljačkana u Foči,

⁵⁷ DACG, OUČ 1915, f-31, 299/1, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – Oblasnoj upravi Čajniče, 13. jul. Ministar vojni je mogao osloboditi vojnika od službe privremeno ili za stalno, ali jedino uz ljekarsko uvjerenje „ili inače“. No, sve i kad se vojnik oslobodi vojnih obaveza, to nije značilo da takav vojnik nema obaveza u pozadini. (*Isto.*)

⁵⁸ DACG, OUČ 1915, f-30, 225/1, T. Milošević, administrator bjelopoljske oblasti – Oblasnoj upravi Čajniče, 24. maj. Jedan vo je bio „sivkaste dlake, dosta krupan, na lijevo uho rasječen, drugi vo, crvene boje sa bijelim šarama i ispravnih rogova“. Krava je bila crvene dlake. (*Isto.*)

⁵⁹ DACG, OUČ 1915, f-30, 211/1, T. Milošević, administrator bjelopoljske oblasti – Oblasnoj upravi Čajniče, 20. maj.

izbjeglim bosanskim porodicama (nastanjenim u kapetaniji čajničkoj) izdato 1718,20 perpera.⁶⁰

Od krađa tih dana nijesu bili sigurni ni žandarmi. Jednom od njih koji se nalazio u čelebičkoj opštini, nestalo je u noći između 2. i 3. avgusta 1915. godine, 3 novčanice po 100 dinara i 8 napoleona. Sumnja da mu je ukrao ove novce pala je na vojnika Mitra Vukmanovića, koji je te večeri noćio s njim.⁶¹ Dok je u ovom slučaju sumnja pala na vojnika, tri mjeseca kasnije Đuro M. Martinović, koji je krenuo iz Nikšića u svoju jedinicu, tužio je za krađu vlastima Danila Kostića iz Čajniča, kod koga je prenoćio. Po Martinoviću on je bio odgovoran za krađu njegove vunene kabanice i ruske oficirske kapulje, jer je kao gazda kuće držao cijele večeri otvorena vrata, pa se tako desilo da se lopov ušunjavao u njegovu sobu i ukrao mu pomenute stvari.⁶² No, izgleda da je pored vunene kabanice i ruske oficirske kape u kući Danila Nikolića nestao još i i srebrni sat „sa zlatnom ringom“ i četrnaestokaratni zlatni lanac u vrijednosti od 96 perpera.⁶³ Kako su u ovim slučajevima postojale osumnjičene osobe, vlastima je znatno bio olakšan posao oko njihovog

⁶⁰ DACG, OUČ 1915, f-30, 146/3, spisak siromašnih bosanskih familija nastanjenih u čajničkoj kapetaniji, 20. april. Ove su izbjeglice bile smještene u opštinama čajničkoj (seoska), batovskoj, zaboračkoj, oglečevskoj, batotičkoj, zakaljskoj i čajničkoj. (*Isto.*)

⁶¹ DACG, OUČ 1915, f-31, 334/1, M. Božović, v. d. kapetana – Oblasnoj upravi u Čajniču, avgust. „Vukmanović je rasta srednjeg, demenkast, kose plave, brkova malih žućkastih lica žutog sa pjegom, od odijela imao je bluzu oficirsku pantalone plave, cipele ili cokule crne gamašne žute, kapu vojničku.“ Govorio je da ide u područje brigade Gojnića. (*Isto.*)

⁶² DACG, OUČ 1915, f-31, 468/1, Đ. M. Martinović – Oblasnoj upravi Čajniče, 1. novembar.

⁶³ DACG, OUČ 1915, f-31, 468/3, žalba upućena kapetanu Đ. Vukotiću, komandantu mjesta u Čajniču, bez datuma.

izvođenja pred lice pravde. Neki su kroz tu proceduru već bili prošli i za svoje grijehе ispaštali u zatvoru. Takvi su bili, između ostalih, neki Đoko Janković osumnjičen za zloupotrijebu državnih goveda i Đuro Bulatović iz Rovaca, koji je bio osuđen na 5 godina zatvora. Interesantno, obojica su pobjegli iz zatvora. Dok su o bjekstvu Jankovića Oblasnu upravu u Bijelom Polju alarmirale kapetanske vlasti iz Šahovića, dotle je o Bulatovićevom bjekstvu Oblasnu upravu u Čajniču upoznao Vojni sud Sandžacke vojske iz Pljevalja.⁶⁴

Prisustvo ovakvih ljudi na slobodi predstavljalo je opasnost za društvo, ali istini za volju takvih je za vrijeme ovog rata bilo sijaset. Nažalost, mnogi od njih nikada nijesu izvedeni pred lice pravde, kao npr. brojni Srbi „iz preko Drine“, koji su s oružjem u večernjim satima nasrtali na kuće muslimana i pljačkali sve što se moglo odnijeti, a posebno živi mal.⁶⁵ Zbog neredovnih prilika na ovom području smrtno je stradao u noći između 9. i 10. aprila 1915. godine Asan Kaljača iz Krnje Jele (opština čelebićka). Na istražnim organima je bilo da utvrde ko je i iz

⁶⁴ DACG, OUČ 1915, f-30, 179/1, Uprava Drinske oblasti u Čajniču – kapetanskim vlastima u Foči, Čajniču i opštinskoj upravi Čajniče, 29. april; DACG, OUČ 1915, f-31, 312/1, komandir B. Rakočević, Vojni sud Sandžacke vojske u Pljevljima – Oblasnoj upravi Čajniče, 27. jul; Janković je bio star 50 godina. Bio je malog rasta, kosa i brkovi su mu bili crni. Imao je i malo sijedih dlaka. Oči su mu bile crne boje „malo suvernjav“. Na sebi je imao crnu kabanicu i staru austrijsku kapu od crne svite. Bulatović je bio srednjeg rasta, plave kose, smeđih očiju, šaren od krasta. Na sebi je imao žandarmerijsko odijelo i crnogorsku vojničku kapu. (DACG, OUČ 1915, f-30, 179/1, Uprava Drinske oblasti u Čajniču – kapetanskim vlastima u Foči, Čajniču i opštinskoj upravi Čajniče, 29. april; DACG, OUČ 1915, f-31, 312/1, komandir B. Rakočević, Vojni sud Sandžacke vojske u Pljevljima – Oblasnoj upravi Čajniče, 27. jul.)

⁶⁵ DACG, OUČ 1914, f-29, 470/1, kapetan M. Bajić iz Čelebića – Oblasnoj upravi Čajniče, 2. decembar.

kojih pobuda lišio života Asana Kaljaču.⁶⁶ Ono što je bilo sasvim sigurno je to da je na ovom području postojao priličan animozitet između Srba i muslimana. Istina, bilo je i onih drugih, sjajnih primjera, kada su neki bosanski Srbi tražili od Opštine u Foči da posreduje u oslobađanju muslimana Smaila Džinalije, koga su crnogorske vlasti uzele za taoca i povele u Pljevlja. Džinaliju su ovi Srbi opisali kao najpoštenijeg muslimana u Foči i velikog srpskog prijatelja, koji je Srbima pomagao i onda kada je neke od njih austrougarska vojska u povlačenju iz Foče odvela sa sobom.⁶⁷

Nažalost, ovakvih slučajeva nema mnogo u arhivskoj građi. Neuporedivo je više onih koji govore da su na ovom području vladale haotične prilike, a kojima je nesebičan doprinos pružao i nemali broj crnogorskih vojnika, čak i oni koje je položaj u vojsci obavezivao da ne smiju kršiti vojnu disciplinu. No, toga se nije držao neki vodnik Bulatović, koji je u Čajniču sa jednom grupom vojnika došao u vojnu pekaru, gdje je primorao pekara da mu da nekoliko vekni hleba. Spazivši to, upravnik Carinarnice u Čajniču, Ilija Mijušković, zahtijevao je od Bulatovića da napusti pekaru, ali je ovaj to odbio. Pekaru je napustio tek kada ga je Mijušković izgurao iz pekare kazavši mu: „Mrcu jedan, ti mjesto da stvaraš red od nereda, a ti naprotiv.“ Nakon ovoga Bulatović je tri puta tražio od Mijuškovića da mu ponovi kome se obratio sa

⁶⁶ DACG, OUČ 1915, f-30, 168/1, telegram upućen iz Foče – Oblasnoj upravi Čajniče, 13. april; Julia 1915. ranjeno je dijete nekog Šaćira Subotića iz puške crnogorskog vojnika iz Bjelopoljske brigade. Ranjenog dječaka povrijedio je njegov brat, takođe sin Šaćira Subotića, koji se igrao s puškom. (DACG, OUČ 1915, f-31, 288/1, M. Peruničić, v.d. kapetana u Čajniču – Oblasnoj upravi Čajniče, 12. jul.)

⁶⁷ DACG, OUČ 1915, 467/1, V. Vuković, Đ. Vuković, V. Jeremić, M. Grujičić, V. Popadić, S. Mazić, J. Kujundžić i K. Mihailović – Opštini Foča, 27. oktobar.

„mrcu“, a kada mu je Mijušković kazao da je njemu to saopštio, vodnik je zamahnuo štapom da ga udari. Da nijesu brzo intervenisali krilaši, sigurno da bi ovaj incident dobio drugačiju dimenziju. Prisutni vojnici su smatrali da Bulatoviću ovakvo ponašanje prolazilo jer je po činu bio vodnik, pa je samim tim mogao i hleba dobiti koliko traži, dok ga oni nijesu okusili iako su upravo toga jutra došli s Drine.⁶⁸ Bulatović je zbog ovakvog ponašanja sankcionisan sa 5 dana zatvora i razriješen je dužnosti uz obavezu da se nakon odležane kazne prijavi svojoj jedinici.⁶⁹

Lošoj disciplini stanovništva i vojske po mišljenju komandanta Sandžacke vojske, divizijara Janka Vukotića, svoj doprinos su davale kako krčmarice iz novooslobođenih krajeva, tako i one iz stare Crne Gore. Uprkos naredbi da se žene ne smiju pojavljivati na područjima gdje se nalazi vojska, one su tamo itekako bile prisutne. Pritom su svoje krčme držale jako neuredno i podizale cijene proizvodima kojima su trgovale. To je bio razlog da se donese odluka o protjerivanju svih krčmarica iz novooslobođenih krajeva i stare Crne Gore, koje su nalazile u Čajniču i Foči, odnosno, da se vršenje te djelatnosti prepusti mještanima ili izbjeglicama iz Bosne i Hercegovine, pod uslovom da ih drže uredno i da nipošto ne podižu cijene. Ova odluka je obrazložena time da su krčme i u vojsci bile ukinute (po jedna je postojala u svakom bataljonu ili bateriji), i da je ženama iz unutrašnjosti zabranjeno prisustvo na frontu. Zadužene da spriječe njihov dolazak bile su Oblasna uprava u Bijelom Polju i Pljevljima, te vlasti na Metaljci i Čelebiću. Do 28. maja 1915. godine nijedna žena iz unutrašnjosti nije se smjela naći na pomenutim teritorijama.

⁶⁸ DACG, OUC 1915, f-30, 129/1, I. Mijušković, upravnik carinarnice u Čajniču – Oblasnoj upravi Čajniče, 21. mart.

⁶⁹ *Isto*, kapetan Đ. Vukotić, komandant mjesta u Čajniču – Oblasnoj upravi Čajniče, 24. mart.

Crnogorske vlasti su zaista ulagale velike napore da uspostave poredak u ovim krajevima, ali im specifične ratne okolnosti to nijesu uvijek dozvoljavale. Jednostavno najveći dio crnogorske vojske bio je skoncentrisan u Bosni, a tu se nalazilo i mjesno srpsko i muslimansko stanovništvo i brojne izbjeglice (uglavnom Srbi). U takvim uslovima izgrede je bilo teško spriječiti. Na tom prostoru izgređi vojske i civilnog stanovništva su vršeni toliko često, da je crnogorskim vlastima polazilo za rukom da samo neke od izgređnika izvedu pred lice pravde, dok je najveći broj njih prošao nekažnjeno. Takve prilike vladaće sve do jesenjih dana 1915. godine i velike ofanzive koju su pokrenule Centralne sile protiv Srbije i Crne Gore. Nakon godinu dana crnogorske uprave u ovim krajevima, Dvojna monarhija će ponovo uspostaviti kontrolu nad područjima s kojih je bila primorana da se povuče 1914. godine.

Prilog 1¹

Naredba Oblasne uprave u Čajniču od 15. septembra 1914. godine

Primijetilo se je da se otvaraju pojedine kuće privatnika i državne, te se pljačkaju stvari iz njih i prisvajaju se, te se naređuje da se sve tuđe stvari uzete povrate opštinskoj upravi, a ko se uhvati da uzima stvari tuđe i prisvaja ih biće najstrožije kažnjen.

A. Borović, oblasni upravitelj u Čajniču

¹ DACG, OUČ 1914, f-27, 128/1, naredba Oblasne uprave u Čajniču, 15. septembar.

Prilog 2²

Izvjestaj kapetana Mihaila Bajića upućen Upravi Drinske oblasti u Goraždu o izgređima koje je počinila crnogorska vojska u Foči i njenoj okolini, 2. oktobar 1914. godine

I pored svih preduzetih mjera, policijskoj vlasti nemoguće je održati potpuni red i mir i u samoj varoši a kamoli u čitavoj Kapetaniji.

Svaki dan dolaze masama vojnika iz Drinskog odreda, koji stvaraju nered po varoši. U tome se ističu naročito Kuči. Ovdašnja posada broji oko šesdeset vojnika koja je vrlo nedisciplinovana, nije vična redu te bi bilo dobro da se promjeni. Starješina žandarmerijskog odjeljenja sa 25 žandarma ne može da spriječi izgrede i pljačku, jer vojnici odmah hoće da se biju i skoče na jednog žandarma po 20 naoružanih vojnika.

Ovo se dešava u varoši đe su sve vlasti uspostavljene, a po selima se čuda čine.

Prvog ovog mjeseca dvojica vojnika bili su u selu Paunci, koje je jedan sat daljine od varoši, kod nekih muslimana, koji nijesu nigdje bježali, napali na jednu kuću svu je opljačkali, ušli u drugu, htjeli da siluju dvije djevojke, pa kako nisu mogli povelu ih sa sobom, koje su se docnije bjegstvom spasle. Noću između 30. i 1. ov. mj. zanoćili su neki vojnici iz Komansko-zagaračkog bataliona u ovoj varoši, govoreći da su došli za trebovanje i zapalili kuću u kojoj su noćili. Vatra se odmah pomoću žandarmerije lokalizovala. Iste noći obili su vojnici jedan dućan srpski, koji je bio blizu mosta na Drini, a u neposrednoj blizini straže ovdašnje vojne posade. Najviše izgrede kako po varoši tako i po selima čine vojnici koji dolaze bajagi za primanje trebovanja i to obično za svakog konja po dvojica vojnika. Dobro bi bilo kad bi se za komoru upotrebili mjesto vojnika ovdašnji

² DACG, OUČ 1914, f-27, 135a/3, kapetan M. Bajić iz Foče – Upravi Drinske oblasti u Goraždu, 2. oktobar.

pravoslavni Srbi ili pak Muhamedanci, a u isto vrijeme naredilo glavnom intendantu Drinskog odreda Gosp. Šakoviću, da premjesto depo hljeba u magazine koji se nalaze s lijeve strane Drine, a koji se nalaze na ulazku u varoši blizu mosta, te bi se na taj način sprečio ulazak besposlenih vojnika u varoši, mada sam naredio starješini žandarmerijskog odjeljenja, da sve vojnike besposlene izgoni iz varoši. Ovo se dešava skoro svakodnevno, a šta je radila vojska koja je prošla ovuda i zanočila dvije noći u varoši, javio sam ovamošnjim brzojavima od 29/IX-1914. br. 462, 472, 479, 464.

Da bi se koliko toliko spriječilo sve ovo i osigurao javni red i poredak dobro bi bilo kad bi se pridodalo ovdašnjem starješini žandarmerijskog odjeljenja 50 vojnika regruta od kojih bi se obrazovale naročite patrole, koje bi išle po selima, jer je kapetanija vrlo velika. Istina u svakom selu postavio sam po jednog pandura mještanina, ali je većina njih bez oružja, kao i obrazovao sam i patrole, koje su od seljaka ovdašnjih a kojih se vojnici ni malo ne plaše. Dostavljajući sve ovo Kralj. Uprava da primi k znanju.

kapetan M. Bajić

Prilog 3³

Telegram kapetana Mihaila Bajića iz Foče upućen Oblasnoj upravi u Čajniču, 18. oktobar 1914. godine

Čast mi je izvijestiti Kraljevsku Upravu o sljedećem: Varoš Foča ne izgleda već na varoš nego na jednu veliku razvalinu, te razvalina od topova i pušaka, nego od pljačke crnogorskih vojnika koji masama dolaze iz logora i bez razlike, srpsko ili tursko prifatno ili državno, raz-

³ DACG, OUČ 1914, f-28, 220, kapetan M. Bajić iz Foče – Oblasnoj upravi Čajniče, 18. oktobar.

valjuju, cijepaju ono što mogu nose a što ne mogu gaze nogama i razbacuju po ulicama jagme srpske žene starice a đeca koja su ostala u varoši da čuvaju ono malo imovine plaću i kukaju tuku se u prsi, braneći od pljačkanja svoju krvavu sopstvenu imovinu, a vojnici ih nemilosno biju – tuku kundacima, ćeraju, noseći sve ono što se može ponijet. Sve muško i žensko mlađe izbeglo je iz varoši, ali da je znalo što će biti ne bi je napuštalo. Straža je u nemogućnosti da stane ovome na kraj, često se ista puškara sa pljačkašima po ulicama ali im ništa pomaže. Ovoliko radi znanja.

kapetan M. Bajić

Prilog 4⁴

Izveštaj kapetana Andrije Radovića, šefa žandarmerijskog odjeljenja na Metaljci, upućen Milanu Ramadanoviću oblasnom upravitelju u Čajniču o izgredima Zetske brigade, 15. novembar 1914. godine

Čast mi je izvijestiti Vas Gospodine Upravitelju, da je ovđe noćas bila na prenoćište Zetska brigada, potpisati je svim mogućim načinom izašao na susret – izdao im je za prenoćište Kasarnu, ovdašnje krčme i cijele stanove u kojima familije ne stoje; od Komandanta brigade g. Vuksanovića tražio sam, da učini raspored područnih mu vojnika na prenoćište, i da nastoji da ne bi bilo pljačke i kakvog nereda, kasarna i sve privatne kuće bile su iz ranije zagrijane i drva za ogrjev područni mi vojnici prinijeli. Komandant Vuksanović, sa oficirima, a tako i potpisati sa područnom mi žandarmerijom, upotrebili smo sve moguće

⁴ DACG, OUČ 1914, f-28, 366/1, kapetan A. Radović, šef žandarmerijskog odjeljenja – M. Ramadanoviću, oblasnom upravitelju u Čajniču, 15. novembar.

sile da se vojska rasporedi po konaka, oni vojska neslušajući komandanta, otpočela je na svoju ruku da lupeža privatne kuće i pljačka krčme, tražio sam ponova zaštitu privatnih dobara, od Komandanta i oficira, ovi su pokušavali da stave red, ali bez uspješno, potpisati sa pet žandarmerija jedino je bio u stanju, da spase Kancelariju telefon i državni magazin u kom je bila smještena roba, htio sam da tražim otuda vojničku pomoć, ali je Komandant oko dva sata naredio kretanje put Boljanića, ovdje su u skoro svakoj kući pojavio požar, ali sam sa žandarmerijom i vojnicima uspio da požar ugasimo, no kako su kuće od slabog materijala, izgleda da će se požar i dalje pojavljivati; rasporedio sam straže da strogo paze:

Vojnici pomenute brigade u ovdašnjim krčmama učinili su ove opštete:

a) Vasu Ostojiću ponijeli su i upropastili:

Četiri ćebeta po jedno po 8 per.....per	32.00
trideset kila mesa svinjskoga po 1 per.....per	30.00
ćilim jedan novi	per. 20.00
lencuna četiri komada	per. 12.00
dva astala i tri stolice.....per	21.00
U sve per:115.00*	

b) Savu Bavčiću:

dva jorgana po jedan čini 10 per.....per	20.00
jedan ćilim.....per	20.00
dvoja pari cipela novih.....per	25.00
jednu ovcu zaklali.....per	8.00
dva jastuka novih.....per	10.00

* (ukupan zbir je 114, a ne 115 perpera – M. Š.)

deset čaša pivskog.....	per. 3.00
šest tovara sijena.....	per. 24.00
pet kokoši po jedan.....	per.5.00
	U sve per. 115.00

v) Zorki Cvijovića

dva tovara sijena po 4 per.8.00

Ukupno svega per. 238.00*

Dalje u ovdašnjoj kasarni, upropastili su nekoliko kreveta slamnjača i kušina. Sljedstveno navedenom čast mi je umoliti Vas Gospodine Upravitelju, da izvolite o ovom predočiti Komandantu Drinskog odreda, kao i da podejstvujete poznatim Vam putem da se ovim siromasima učinjena opšteta isplati: a potpisati je o navedenom postupku Zecke brigade, telegrafski izvijestio Komandatnta Drinskog odreda.

A. Radović, šef žandarmerijskog odjeljenja

* (Ukupan zbir je 237, a ne 238 perpera – M. Š.)